

Kalla krigets slut – vad kan vi lära av historien?

Du arbetar som utrikespolitisk rådgivare och har fått i uppdrag att hålla ett anförande vid en konferens dit många av världens ledare är inbjudna. Anförandet ska innehålla en kort redogörelse om de viktigaste förklaringarna, men framförallt ska det handla om vad vi kan lära oss om denna händelse för att skapa en fredligare värld i framtiden.

Kalla kriget fram till dess slut

Innan vi börjar med att undersöka varför det kalla kriget tog slut är det dags att kort sammanfatta epoken. Ett sätt är att dela upp Kalla kriget i tre delar:

Det första kalla kriget började under slutet av 1940-talet i och med att Europa hade delats upp mellan öst och väst.

För Sovjetunionen innebar uppdelningen av Europa att landet fick en tydligt avgränsad säkerhetszon av satellitstater. Satellitstaterna tvingades vara vänliga mot Sovjetunionen. Därför tilläts inga fria val. För att minska inflytandet från väst stängdes staterna mot delar av omvärlden, vilket bl.a. innebar att människor inte fritt fick passera gränserna.

Fler saker hände i slutet av 1940-talet, som gör att man ser denna tid som hotfull. 1949 fick Sovjetunionen kärnvapen, vilket gjorde att landets militära styrka nu kunde mäta sig med USA:s.

1953 dog Stalin och 1956 annonserade Sovjetunionens nye ledare Nikita Chrustjev att det var dags för en ny politik. Den nya linjen öppnade för ett mer avspänt klimat i världen. Det första Kalla kriget slutade.

Det andra kalla kriget började 1958, då Chrustjev ställde krav på att den delade staden Berlin skulle styras från Öst. Eftersom USA och Västeuropa inte kunde acceptera detta, blev läget återigen hotfullt. Kulmen nåddes under Kubakrisen 1962, då världen var mycket nära ett atomvapenkrig. Efter denna händelse insåg supermakternas ledare Kennedy och Chrustjev att det behövdes mer dialog för att undvika en liknande händelse i framtiden. En "heta linje" mellan Moskva och Washington upprättades, vilket skapade möjligheter för ländernas ledare att prata direkt med varandra.

Det tredje Kalla Kriget började med att Sovjetunionen 1979 gick in i Afghanistan. Då kommunistregimen riskerade att förlora makten blev Sovjetunionens rädda för att tappa kontrollen över sin södra gräns. Sovjets gränsskydd hade ju bestått av ett antal länder (Satellitstater) som indirekt styrdes från Moskva.

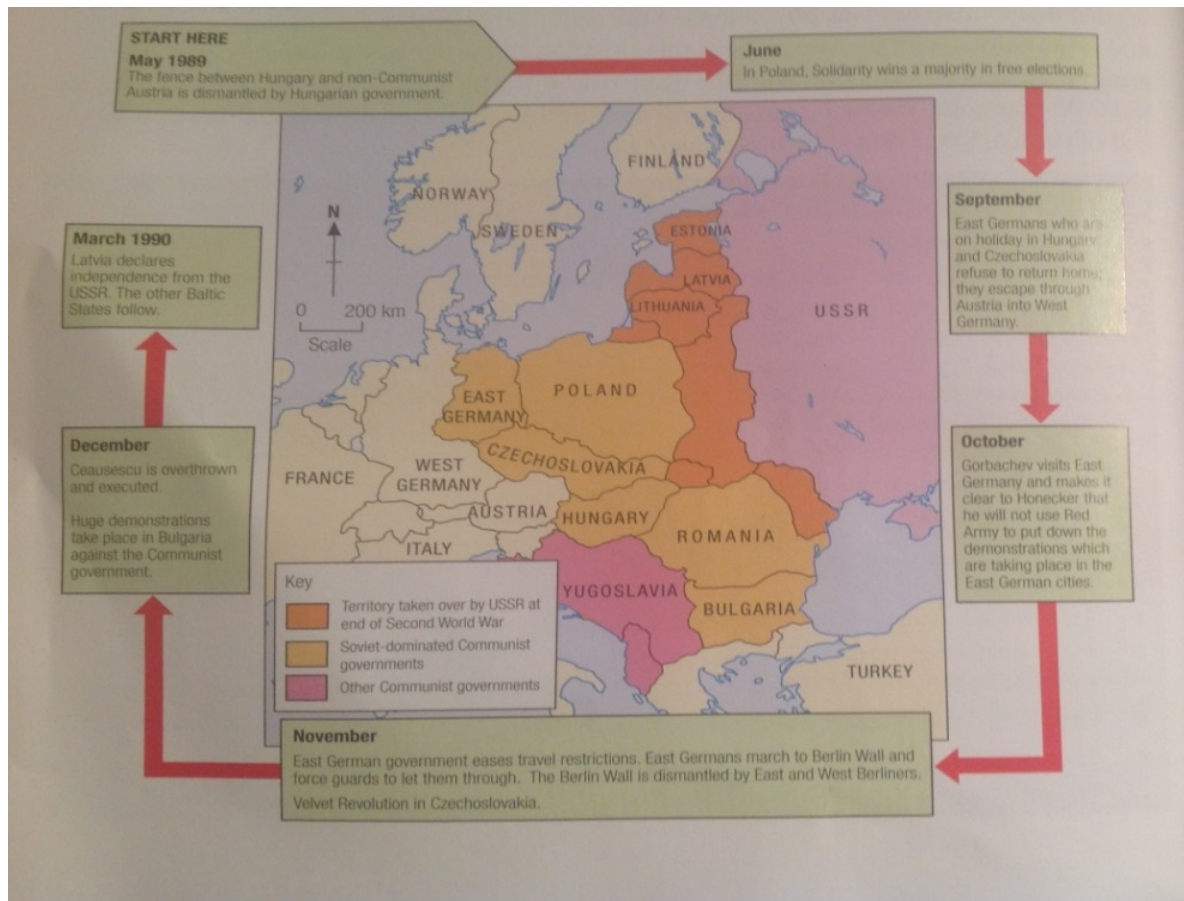
USA uppfattade invasionen som ett hot mot den rådande maktbalansen i världen och började upprusta. Genom att beväpna den islamistiska motståndsgerrillan med toppmoderna vapen lyckades USA hindra den sovjetiska armén. Afghanistankriget blev långvarigt och dyrt för Sovjetunionen.

1989 började uppluckringen i Östblocket, då de satellitstaterna bröt sig loss från Sovjetunionens inflytande. Händelserna under detta år och åren efter innebar ett slut på det kalla kriget.

Slutet på Kalla kriget

Din uppgift handlar framförallt om att värdera orsakerna till Kalla krigets slut. För att lyckas med detta kan det vara bra att veta hur det gick när denna historiska epok tog slut. Därför kommer nu lite fakta om Kalla krigets slut mellan 1989 och 1991.

Läs ordentligt igenom händelseförloppet som presenteras nedan och fundera frågan:

Här kan det vara lämpligt med några bilder, samt någon liten fördjupningstext. Ex. murens fall – vad som hände den 9 november

Fundera på:

1. Kan man säga att händelsen i Ungern i maj 1989 förändrade Östblockets säkerhetspolitik? I så fall hur?
2. Det som hände 1990 förändrade karaktären på uppluckringen av Östblocket. På vilket sätt?

Varför tog det kalla kriget slut?

Steg 1

Nu är det dags att ta reda på hur det kunde komma sig att kalla kriget tog slut. Nedan kommer ett antal förklaringar att presenteras som du kommer att få ta ställning till. Det första du ska göra är att värdera orsakerna. Gör en tabell där rubrikerna ser ut på följande vis:

Förklaring	Relevanspoäng (1-10)	Motivering till relevanspoängen
------------	----------------------	---------------------------------

Under rubrikerna ska du göra plats för 8 förklaringar, som du nu ska värdera.

Förklaring 1: Det planekonomiska systemet

Efter 1945 kom Sovjetunionen och länderna i östra Europa förändras från bondesamhällen till industrisamhällen. Under åren efter kriget fick befolkningen fri utbildning, sjukvård och sysselsättning. Det verkade som att den kommunistiska samhällsmodellen var på väg att lyckas.

Det var dock svårt att genom planekonomisk styrning producera de vardagliga konsumtionsvaror som folk behövde. Stundtals kunde det bli brist på basvaror som exempelvis strumpor, skor eller bröd.

Under 1970-talet drabbades världen av två oljekriser och i den ekonomiska nedgång som följde blev det uppenbart att de östliga ländernas industrier inte kunde konkurrera med Västeuropas eller USA:s produktionskapacitet. Vidare var produktionen av ny teknologi, som exempelvis datorer, i östblocket närmast obefintlig. När det gällde jordbruket var det också mycket illa – exempelvis producerade en bonde i USA 7 gånger mer som en sovjetisk bonde. Sovjetunionen och Östeuropa blev därför under 1980-talet helt beroende av import från väst.

Ett ekonomiskt system med de inneboende problem som fanns i det planekonomiska systemet var inte hållbart i längden. Det var alltså bara en tidsfråga innan Östblocket skulle gå under. Att det skedde just på 1980-talet kan bl.a. bero på de ekonomiska kriserna som följde i oljekrisernas spår.

Fundera på:

1. Håller du med om att det planekonomiska systemet i Sovjetunionen och Östeuropa inte var hållbart i längden? Om du inte håller med, vad tror du hade krävts för att rädda systemet?
2. Hade det varit meningsfullt att behålla planekonomin? I så fall, varför?

Förklaring 2: Ronald Reagans politik

Efter att Sovjetunionen hade anfallit Afghanistan 1979 började USA:s president Jimmy Carter att föra en hårdare linje mot USA. De pågående nedrustningsförhandlingarna (SALT II) avslutades och en handelsbojkott inleddes mot Sovjetunionen.

Trots att Jimmy Carter förde en tuff utrikespolitik, så vann den republikanske presidentkandidaten Ronald Reagan valet 1980 med att lansera en politik som var ännu tuffare mot Östblocket. Kortfattat gick den ut på att upprusta militärt och samtidigt dra ner på de ökade offentliga utgifterna i landet, i syfte att klara av den ekonomiska kris som hade följt i oljekrisernas spår. Samma politik hade fått genomslag året innan i Storbritannien, då Margeret Thatcher hade blivit vald till premiärminister (se

Under sitt första år som president ökade Ronald Reagan militärens anslag med 13% och under de följande åren som president ökade han dem med 8% per år. Under samma tid fick den militära säkerhetstjänsten CIA betydligt mer pengar, och presidentadministrationen i Washington satsade på att utveckla mer effektiva och kraftfulla vapen, som neutronbomber och nya kemiska stridsmedel.

År 1983 höll Ronald Reagan ett tal som har blivit känt som "Evil empire speech". Nedan återfinns ett utdrag:

"Jag tror att kommunismen är ett sorgligt och bisarrt kapitel i mänsklighetens historia och de sista sidorna håller nu på att skrivas. Jag tror att detta beror på att vår styrka i kampen om människans frihet inte är materiell, utan andlig. Och eftersom anden inte känner någon begränsning, måste den vara skrämmande och slutligen kunna segra över dem som vill förslava sina medmänniskor."

Fundera på:

1. Hur såg Reagan på kommunismen?
2. Hur såg Reagan på USA:s roll i världen?

Under samma år som talet hölls såg Reagan till att modernisera kärnvapenarsenalen i Europa. Dessutom presenterade Reagan ett nytt robotförsvarssystem som fick namnet Strategic Defence Initiative (SDI). Försvarssystemets skulle kunna stoppa en missilattack mot USA och med tanke på att en del av försvaret skulle bestå av laserkanoner riggade på satelliter, kom missilförsvararet att skämtsamt kallas för "Star Wars". Under ett av sina tal om "Star Wars" sa Reagan följande:

"Jag uppmanar forskarsamhället i vårt land, de som gav oss kärnvapen, att använda sina stora talanger för att finna nyckeln till mänsklighetens och världens fred; ge oss medlen för att göra dessa kärnvapen värdelösa och föråldrade."

Fundera på:

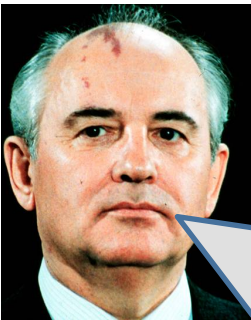
3. Hur såg Reagan på vapenutvecklingens betydelse för världen? Hade han rätt, tycker du?
4. Vilken betydelse tror du denna upprustning fick för Sovjetunionen och Östeuropa?

USA:s upprustning under 1980-talet hotade Sovjetunionen och Östeuropa. Med ett dyrt krig i Afghanistan klarade de inte av att samtidigt förnya och öka sin vapenarsenal och fick därför ge upp mycket sina säkerhetspolitiska anspråk. Det blev då möjligt för folk att göra sig fria från de kommunistiska diktaturerna.

Förklaring 3: Michael Gorbatjovs politik.

1984 blev Michael Gorbatjov ledare i Sovjetunionen. Korruptionen i landet var då utbredd och industrin var väldigt ineffektiv. För att lösa problemen lanserade Gorbatjov en ny politik: Genom att tillåta öppenhet (glasnost) skulle nya idéer tillåtas, som kunde förbättra ekonomin och genom förändring (perestrojka) av det ekonomiska systemet skulle Sovjetunionen räddas.

Michael Gorbatjov hade också ett nytt sätt att se på Sovjetunionens roll i världen. 1988 höll han ett tal i FN:

"...om vi ska räkna med en logik i världsutvecklingen, är det nödvändigt att söka - och söka gemensamt - efter en strategi för att förbättra den internationella situationen och bygga en ny värld. Om detta stämmer, är det viktigt att komma överens om de grundläggande och i sanning universella förutsättningar och principer för en sådan utveckling. Det är till exempel bevisat att våld eller hot om våld varken kan eller bör vara verktyg för utrikespolitiken. [...]"

För oss framstår principen om som valfrihet som tveklöst nödvändig. Misslyckas vi med att inse detta och att erkänna detta, kan det leda till mycket allvarliga konsekvenser - konsekvenser för världsfreden. Förnekar vi folkens rätt - oavsett ursäkter eller försök att med ord dölja denna princip riskerar vi den instabila balans som nu har varit möjligt att uppnå"

Fundera på:

5. Hur såg Reagan på vapenutvecklingens betydelse för världen? Hade han rätt, tycker du?
6. Vilken betydelse tror du denna upprustning fick för Sovjetunionen och Östeuropa? i.

Glasnost och perestrojka spred sig i Sovjetunionen och Östeuropa. Folk vågade nu tänka själva och ge uttryck för sina åsikter på ett helt annat sätt än tidigare. När också Gorbatjov presenterade ett nytt utrikespolitiskt synsätt, försvann rädslan för Sovjetunionen. Då gjorde folken i Östeuropa uppror och förändrade de politiska systemen.

Förklaring 4: Möten mellan ledarna skapade förståelse dem emellan.

Under fyra toppmöten möttes Gorbatsjov och Reagan. Trots ideologiska skillnader utvecklades en förtrolighet mellan de två ledarna, vilket skapade ett nytt politisk klimat.

Geneve , november 1985

Ledarna kom inte fram till någon överenskommelse, förutom att man sa att kärnvapenkrig inte kan leda till någon egentlig segrare. Därför bör man undvika den sortens krig.

Reykavik, oktober 1986

Under detta möte kom man inte fram till något avtal. Anledningen berodde på att man var ovänner om USA:s SDI-program. Även om man inte kom fram till något konkret, så menade i vart fall Gorbatsjov att samtalen hade inneburit "ett intellektuellt genombrott" mellan USA:s och Sovjetunionens förhandlingsdelegationer.

Washington, december 1987

Mötet ledde till att INF-avtalet (Intermediate- Range Nuclear Force Treaty) undertecknades av Reagan och Gorbatsjov. Avtalet innebar att vissa kärnvapen skrotades. Detta sågs som ett genombrott och ett mycket viktigt steg mot nedrustning istället för upprustning

Moskva, maj 1988

Fortfarande var man ovänner om SDI-programmet som Reagan vägrade att släppa. Diskussionerna om nedrustning fortsatte dock och under mötet sa Reagan att han inte längre såg Sovjetunionen som "the evil empire".

Fundera på:

Hur vill du beskriva det nya politiska klimatet och vilken betydelse kan detta ha haft för Kalla krigets slut?

Förklaring 5: Ledningen i öst styrde inte som tidigare.

Många av ledarna i Östeuropa som hade upplevt andra världskrigets fasor hade visioner om att det går att skapa en bättre värld. Många av dessa idealister hade dött och en flertalet av de som fortfarande satt kvar på ledarpositioner hade tappat tron på systemet – många var också gamla.

Helsingforsavtalet 1975 innebar att de Östeuropeiska diktaturerna (förutom Albanien) förband sig att följa de mänskliga rättigheterna. Ledarna i länderna var angelägna om att följa detta avtal för att därigenom inte tappa internationellt anseende. Även om brott mot mänskliga rättigheter förekom, så blev man mer försiktig efter avtalet.

Under 1970-talets slut och 1980-talets början växte det fram organisationer inom de olika staterna som inte staterna inte direkt hade kontroll över. Ett exempel är den fria fackföreningen Solidaritet i Polen. Till en början bekämpas denna rörelse från statens håll, men efterhand tvingas man att acceptera den – detta kan delvis bero på att ledarskapet hade tappat tro på systemet, men också att de var rädda att tappa internationellt anseende. När väl staterna i Öst hade tappat kontrollen över åsikter och opinioner i länderna började folk utmana staterna. Detta förklarar sammanbrottet i östdiktaturerna.

Är det möjligt för en diktatur att överleva om den accepterar andra åsikter vid sidan om den egna?

Förklaring 6: Den unga generationen vågade göra uppror

Under 1980-talets slut hade en generation växt upp som inte hade upplevt Stalins hårda styre. Denna generation var därför inte lika rädda, vilket gjorde att de inte lät sig nedslås av statens förtryck, utan fortsatte att demonstrera.

Energien och envisheten hos denna generation, gjorde att staten inte kunde stå emot. Ett av många exempel är de måndagsdemonstrationer som hölls i Östtyskland. Folk samlades i kyrkor för att sedan gå ut och demonstrera. Detta skedde med början av hösten 1989. Den 4 november samma år demonstrerade 500 000 personer bara i Berlin. Några dagar efter – den 9 november – öppnades muren mellan Öst- och Västberlin.

Förklaring 7: Påven Johannes Paulus II:s engagemang

1978 blev den polske kardinalen Karol Wojtyła vald till påve Johannes Paulus II. Som påve var han ledare över en mycket viktig internationell organisation som inte någon diktatur kunde ha direkt inflytande över, nämligen den katolska kyrkan. Påven var mycket engagerad i kampen mot de kommunistiska diktaturerna och särskilt den i sitt eget hemland. Hans betydelse var att han höll tal och visade sitt stöd till de polacker som ville kämpa för att fria från diktaturen. I Polen ledde upproren till fria val – och andra folk tog efter.

Förklaring 8: Nationalism

Under hela det kalla krigets slut fanns det nationella stämningar i länderna i de länder som direkt eller indirekt hade tagits över av Sovjetunionen. Under 1980-talet blossade dessa stämningar upp i takt med att upproren mot regimerna ökade. Detta gjorde att de krav som ställdes av upprorsmakarna kunde få förankring bland stora delar av befolkningen.

Steg 2

I din tabell har du nu värderat samtliga förklaringar. Ringa nu in de förklaringar som du tycker man kan använda sig av för att ge råd för framtiden.

Nu är det dags att skriva ditt tal. Den första delen ska handla om de viktigaste förklaringarna till varför Kalla kriget tog slut, medan den andra delen ska handla om vad vi kan lära oss om denna händelse för att skapa en fredligare värld inför framtiden.